

Leven en denken in het onvertrouwde

Peter Sloterdijk, *Sferen. I. Bellen – microsferologie. II. Globes – macrosferologie*, Amsterdam: Boom, 2003, 950 pp.

Sjoerd van Tuinen, *Sloterdijk. Binnenstebuiten denken*, Kampen: Klement, 2004, 184 pp.

Wat ons mens-zijn ten diepste tekent volgens de Duitse filosoof Peter Sloterdijk is “van gedeelde stemmingen en van gemeenschappelijke veronderstellingen af te hangen.” Die gemeenschappelijke symbolische ruimte bedenkt Sloterdijk met de term ‘sfeer’, zijn project is het schrijven van een cultuurgeschiedenis die dat begrip exploreert om een beter zicht te krijgen op de vraag ‘waar is de mens?’ Tussen 1998 en 2004 realiseerde Sloterdijk het drieluik *Sferen*, waarvan de eerste twee delen nu enigszins ingekort in het Nederlands beschikbaar zijn in één vuistdik volume.

Mensen en samenlevingen sleutelen voortdurend aan een binnenwereld, een cultureel vormgegeven immuunstructuur die hen beschermt tegen provocaties allerhande van een vreemde buitenwereld die zich nooit helemaal restloos laat verinnerlijken. Die symbolische klimaatbeheersing mag dan al door mensen worden vormgegeven, ze gebeurt steeds op basis van aangetroffen, gegeven en overgeleverde omstandigheden. “Het dichten van de binnenruimte breekt steeds weer opnieuw de destructieve spits van het toevallige en zinloze af. De opkomst van

het uiterlijke, vreemde, toevallige, sferen opblazende wordt van meet af aan tegemoet getreden met een proces van wereldddichting, waarin gestreefd wordt al het uiterlijke, ook al is het nog zo gruwelijk en heterogeen, alle demonen van het negatieve en de monsters van de vreemdheid in een verruimd innerlijk te incorporeren.” (p. 42)

Als Sloterdijk zich in dit licht afvraagt *waar* de mens is, dan knaagt hij aan de moderne notie van subjectiviteit, waarin autonomie, vrijheid en individualisme hoogtij vieren. Zonder open te staan voor het vreemde, onverschillige, meerduidige, is het vandaag echter niet langer mogelijk om over subjectiviteit te denken, zo meent Sloterdijk: “Kant had geleerd dat de vraag waarmee de mens zich vergewist van zijn positie in de wereld moet luiden: ‘Wat mogen we hopen?’ Na de aardverschuivingen van de twintigste eeuw weten we dat de vraag luidt: ‘Waar zijn we, wanneer we in het onvertrouwde zijn?’” (p. 396)

In een breedvoerige en meanderende stijl vat Sloterdijk een tocht aan doorheen de cultuurgeschiedenis, op zoek naar een antwoord op deze vraag, waarbij hij gretig associeert en speculeert in essayistische trant. Hij wil geen omvattende theorie ontwerpen, maar integendeel ook zijn kennis voortdurend lokaliseren of uitdagen door zich in te leven in premoderne en niet-westerse culturen, waarbij hij een sterk historisch besef aan de dag legt. Eigenlijk balanceren de eerste twee delen van *Sferen* voortdurend op de rand van de moderniteit, om wereldbeelden, samenlevingsvormen en vragen die we door toedoen van het

Verlichtingsdenken vergeten zijn of veronachtzaamd hebben van onder het stof te halen. Zo confronteert Sloterdijk onder meer beschouwingen over het hart van mystici en wetenschappers, bestudeert de Judaskus bij Giotto en de wonderboom op schilderijen van Magritte, weidt uit over de triniteit, leest Nabokov en Musil, staat terloops stil bij de oorsprong van het manicheïsme of het begrip transparantie, traceert een evolutie in de productie van wereldbollen sinds de Renaissance, kijkt naar James Camerons film *The Titanic*, zoekt een verklaring voor de metersdikke muren in de Mesopotamische stedenbouw, licht de ingrijpende invloed van Plato's zonne-allegorie voor het westerse denken toe en zet de paradox uiteen van inclusie als basis voor ethisch universalisme. Die trip is bovendien verlicht met honderden afbeeldingen. Gezien de veelheid en diversiteit aan materiaal, laat *Sferen* zich op vele manieren lezen, in de eerste plaats als een theorie van de intimiteit, waarbij we op micro- en macrosferologisch niveau voortdurend de verhouding moeder-kind zoals die al in de baarmoeder tot stand komt, in herinnering brengen. Door die aandacht voor paarvorming en voor de mens in zijn milieu en sociale context, is het ook een theorie van de intersubjectiviteit. En als ontologie van de eindigheid, waarbij mensen hun eigen wereld vormgeven in het onvertrouwd, kan *Sferen* ook gelezen worden als een kritische theorie van techniek en maakbaarheid. De excessen van de technische complexiteit en het fenomeen van de globalisering zijn aan de orde in het derde deel *Schuim*, dat vooralsnog niet vertaald is. Een technisch-filosofisch werk is *Sferen* niet, wat de leesbaarheid ervan ten goede komt, al daagt Sloterdijk de lezer ook uit door de open invalshoek: kant-en-

klare redeneringen en meningen vallen er niet te rapen, wel geeft het op haast elke pagina te denken.

Onlangs verscheen voor het eerst een inleidende Nederlandse monografie over Sloterdijks denken, geschreven door Sjoerd van Tuinen: *Binnenste-buiten denken*. Het is een wat schools boek, dat parafraserend (en met al te veel Duitse citaten) door het oeuvre van Sloterdijk fietst, de kritische en antropologische fase ervan toelicht, het confronteert met een uitgesproken wijsgerig kader en er de receptie-geschiedenis van verhaalt. Van Tuinen wil zelf op de achtergrond blijven, waardoor hij er niet toe komt om eigen gedachtelijnen te ontwikkelen en ook de lezer te weinig binnen weet te lokken in Sloterdijks denken. Informatief is het boek wel wanneer Van Tuinen uitgebreid stilstaat bij een traditie die kritiek formuleert op het humanisme van Kant en de Verlichting – van Nietzsche en Heidegger over Foucault en Deleuze tot Sloterdijk. Waar hebben denkers en critici het vandaag over als ze begrippen als 'posthumanisme', 'a-humanisme' of zelfs 'antihumanistisch humanisme' in de mond nemen?

Inzet van discussie is hier weerom het autonome subject als basis voor de westerse moderniteit, waarin vrijheid, verantwoordelijkheid, maakbaarheid en vooruitgang centraal staan. Met Nietzsche kunnen we ons afvragen of onze lichamelijke neigingen niet eveneens deel uitmaken van onze subjectiviteit? Die heteronomie zorgt voor verwarring, waarbij "nog niet duidelijk is of er van een opwaardering of degradatie van het subject sprake is. Het zou namelijk kunnen zijn dat bewustwording en het verlies van autonomie slechts een andere vorm van subjectiviteit mogelijk maken, 'voorbij

het ik en de wil'. Voor het verlies van de schijn krijgt het subject het spel van zijn lichaam en zijn extatische bewustzijn terug." (p. 93) En wat met wetenschap en techniek, die vandaag zo verregaand in ons leven ingrijpen? Hoe om te gaan met de paradox dat de mens wil beheersen wat hem beheerst? "De domesticatie van de mens is het 'grote ongedachte' in de geschiedenis van het humanisme." (p.125) Dat we als mens autonoom en enkel binnenwereld zouden zijn, is een

moderne mythe, die vandaag door de biotechnologie definitief op de helling staat: we zijn verweven met het 'buiten'. Daarom ook dat Sloterdijk in *Sferen* kennis- en levensvormen in herinnering brengt die voorafgaan aan het comfortabele humanisme en een dynamische relatie hebben met het vreemde buiten, waar zich dat ook ophoudt. Waar zijn we, wanneer we in het onvertrouwde zijn?

Jeroen Peeters

Gepopulariseerde kritieken op te snel leven met te veel keuzes.

Carl Honoré, 2004. *'Slow. Een wereldwijde revolutie.'* Rotterdam, Lemniscaat, 231 p.

Barry Schwartz, 2004. *'De paradox van keuzes. Hoe teveel een probleem kan zijn'*. Utrecht, Het Spectrum, 272 p.

Er verschijnen de laatste maanden heel wat boeken in vertaling die onze te snelle levenswijze en onze levensstijl in vraag stellen. Ze vormen gemakkelijk en populair leesvoer voor een verbreding van de basis voor het groene denken. Helaas diepen ze dat gedachtegoed weinig uit.

In *'Slow. Een wereldwijde revolutie'* (Lemniscaat 2004) bekritiseert de Canadese journalist Carl Honoré scherpe en vlot leesbaar onze snelheidscultus. Vanuit een journalistieke aanpak vermengt hij een analyse van de samenleving met interviewfragmenten en eigen ervaringen. Hij werd zich zelf bewust van zijn en onze te snelle, gejaagde en hectische levensstijl wanneer hij voor zijn kinderen 'één-

minuut-voorleesboekjes-voor-het-slapengaan' wou kopen.

De kritieken op onze snelheids- en prestatiefixatie zijn in grote lijnen gekend. Wel leuk is hoe hij wereldwijd nieuwe sociale bewegingen beschrijft. *Slow food* wil afstand van de *fast food*, met meer nadruk op smaak, teeltwijzen die opnieuw seizoenen volgen of streekeigen producten in plaats van wereldwijde fabrieksstof. *Slow cities* startte eveneens in Italië en vormt een groeiend netwerk van kleine en middelgrote gemeenten die zachte weggebruikers voorrang geven, de ruimtelijke ordening op trage mobiliteit afstemmen en hun gemeente tot aangename, rustige woon- en werkplekken willen omvormen. Maar het gaat ook om *slow sex*, om minder werken, om vrije tijd die ruimte voor rust laat en om het niet gejaagd opvoeden van kinderen tot minder gejaagd leven. Telkens gaat het om een zoeken naar het *'tempo giusto'*, het juiste tempo als antwoord op de steeds-sneller-waan-van-de-dag. Honoré noemt de prille, wereldwijde *'slow'*-beweging een onderdeel van de andersglobaliseringsbeweging.